

## MARE MAGNUM

Любка Славова

Нов български университет

[lslavova@nbu.bg](mailto:lslavova@nbu.bg)

Откакто Бог разделил сушата от водата през третия ден на Сътворението, морето определя съществуването на всичко живо на земята. То присъства в космогенезиса на всички религии и народи. В литературата има стотици произведения, посветени на морето, от историите на Синдбад Моряка, през приключенията на Одисей, шекспировата „Буря“, „Робинзон Крузо“, романите на Жюл Верн и на Емилио Салгари, приключенията на Капитан Блъд, „Моби Дик“ на Мелвил, разказите на Джек Лондон, „Старецът и морето“ на Хемингвей и още, и още. В авангарда на морската литература присъства и един латиноамерикански автор – Габриел Гарсия Маркес с „Разказ на един корабкрушенец“.

На този фон испанската литература е пренебрегната, което е необяснимо и несправедливо. Впечатлява хапливата инсинуация на Х. Б. Дуисайде, аржентински капитан на търговски кораб, писател, журналист и съставител на антология с морски разкази. В една от статиите си той заявява: „Преди да загуби моретата си в неуспешни битки, договори и финансови машинации, Испания ги губи в литературата си...“. Не знам какви са подбудите му да бъде така краен, но истината е, че попаднах и на други статии и разработки, изразяващи подобно мнение.

Испания е заобиколена с три морета. Плажната ѝ ивица е дълга почти 6 хиляди километра, около 60 % от населението ѝ живее край морето. Статистиката е суха, но определяща за огромния брой произведения с морски сюжети. Изписаните по тази тема страници са безброй, колкото капките в морето. Затова ще припомня само авторите от „първи ешелон“, запечатали образа на вълните в безспорно велики творби.

Още в „Песен за моя Сид“ морето на Валенсия радва погледа на дон Родриго в един от най-щастливите мигове в живота му. След тринадесет години в изгнание се среща отново със скъпата си съпруга доня Химена и с двете си дъщери. В мига на щастие той ги отвежда на висок хълм и им показва морето. Оттогава до наши дни морето съпътства испанската литература и се развива заедно с нея.

Темата за морето е част от необятния мит за пътя. „Необятен”, защото в широк смисъл всяко развитие е изминат път; „мит”, защото винаги носи някакъв знаков смисъл.

Откриваме знаковия смисъл на морето още у Гонсало де Берсео, първия познат испански автор. В сборника си „Чудесата на Света Богородица” Берсео разказва в стихове за богомолец, отплавал на поклонение пред Божи гроб. Сполетяла го буря, но той оцелял заради молитвите, отправени към Божията майка. След по-малко от век дон Хуан Мануел включва в сборника си „Граф Луканор” историята на английския крал Ричард, който скочил в морето и се втурнал да се сражава с маврите. Морето отново е въведено като елемент на опасност, от която го спасява богоугодната му мисия. Средновековната литература не е богата на събития, но дори от тези два примера става ясно, че морето изпълнява функция на път към Бога.

Ренесансът донася интерес към непознати хоризонти и стремеж към щастие и ново начало. Откриването на Америка поставя морето не в края, а в центъра на света, между два бряга, единият познат и нежелан, а другият бленуван, но неизвестен. Ренесансовият дух довежда до бурно развитие на документалната проза с морска тематика – хроники и пътеписи, в които морето е показано в по-реална, но все така опасна светлина. Самият Христофор Колумб оставя корабни дневници, в които разкрива гледната точка не на суверен или отчаян човек, а на опитен моряк, познаващ и бури, и безветрие, и характера на „морските вълци”.

Идейните акценти в ренесансовото изкуство са поставени върху човека. Морето става огледало на преживявания и стремежи, път към вътрешния свят на твореца, изпитание, на което човек е подложен, за да открие себе си. Именно така го възприема и поетът Луис де Леон в одата си „Живот в усамотение”:

О, върхове, о, извори, реки!  
Убежище на мир сте за душата!  
От кораба потънал  
при вас се връщам  
да се спася от морските вълни.

Сервантес, най-безспорният гений в испанската литература, има дълги периоди от живота си, свързани с морето. Участва в сблъсъка с турците при Лепанто, попада в плен на алжирски пирати. В творчеството му откриваме много картини с морска тематика – от посещението на Дон Кихот в корабостроителниците на Барселона до цели романи.

Посмъртно издаденият му роман „Персил и Сигисмунда” представлява поредица от морски пътешествия, корабокрушения, галери, острови и моряци. Принадлежи към жанра на античния гръцки роман, но е осъвременен с ренесансовото разбиране за човека, неговата съдба и предопределение.

Мария Х. Ф. Дуран от Залцбургския университет е посветила любопитна студия на мита за Хера и Леандър. Златният век възкресява много теми от Античността, но този мит според авторката в Испания е придобил пандемични размери. По темата са творили Гарсиласо де ла Вега, Хуан Боскан, Хуан де Валдес, Иполита де Нарваес, Франсиско де Алдана, Диего Уртадо де Мендоса, Ернандо де Акуня и много неизвестни автори, включени в модерните по онова време „песнопойки”. С навлизането на барока, автори като Гонгора и Кеведо започват да го демитологизират чрез сатирични вариации. Кеведо дори написва две различни поеми – „Хера и Леандър” в сериозен вариант и сатиричната „Хера и Леандър по долни гащи”.

Какво общо има това с морето? Общото е в първоначалния сюжет. Хера и Леандър са влюбени, но не могат да се срещат поради несъгласието на родителите си. Вечер, когато всички заспят, Хера приканва любимия си със запалена лампа на прозореца и той идва с плуване от отсрещната страна на залива. Една вечер се надига буря, вятърът угася лампата, Леандро губи пътеводната си светлина и морето го поглъща. Безугешна, Хера също намира смъртта си в морските вълни. Внушителният брой източници е показателен за общата ренесансова тенденция за представяне на морето като път към човека и алегория на съдбовни предназначения.

Освен философска задълбоченост, барокът внася в ренесансовите идеи и немалка доза песимизъм. Тук е задължително да споменем Лопе де Вега. Човек с несъмнен житейски опит, той е отразил почти всичко значимо за времето си. В епичната поема „Драгонтея”, описвайки проваления опит на британския корсар Франсис Дрейк да нападне Пуерто Рико, Лопе де Вега не пропуска да покаже завидни познания по навигация:

Бушприт, фокмачта, гросмачта и бизан  
огъват се като тресчици крехки.

Но много по-познато е стихотворението „Лодчице, бедна моя”, включено в едно от последните му произведения „Доротея”:

Накъде без посока се скиташ?  
До кой ли бряг ще доплуваш?

Желания храниш безумни,  
празни химери бленуваш....

Авторът прави равносметка на отминалия си бурен живот и самотата в последните си години. Alegорията доказва, че не морето, а пътят към себе си е това, което истински го вълнува.

Калдерон де ла Барка, почти съвременник на Лопе де Вега, в драмата си „Животът е сън” също говори за море. Стих 1430 гласи: „Зле срещате във Полша чужденците,/ проливате кръвта им по брега,/ едва дошли ги гоните горките”. За изследователката от Вроцлавския университет Б. Баржинска въпросният стих е шокиращ поради факта, че Полша няма излаз на море. Според авторката обаче това невинаги е било така. Този спор едва ли е от значение, понеже името на страната е условно избрано като символ на физическа и духовна дистанция.

След бароковото литературно изобилие Просвещението се оказват лош сезон за морски преживявания. За известно време през XVIII век литературата сякаш забравя за морето. Ерудитите в Испания са така увлечени в разсъждения, трупане на знания и решаване на морални дилеми, че не обръщат внимание на нещо така „иррационално” като морето.

С настъпването на XIX век обаче задухва попътен вятър за морските сюжети. Романтизмът иконизира морето като път към личната свобода на Аз-а. Обществото е враждебно към индивида, но морето го приютява и му осигурява подслон и размах на волята. Неслучайно след „Дон Кихот” втората литературна светиня за испанците е „Песен на пирата” от Хосе де Еспронседа.

Че моят бог е свободата  
и корабът — мой дом и път,  
законът мой — добрият вятър,  
морето — моят роден кът.<sup>1</sup>

Поетичната революция на романтизма спомага особено много за развитието на продуктивния тандем поезия-море. Във висша степен идеализирани, морето, морският живот и пиратите са поставени в ореола на спасението и осъществения блян, от които има нужда не само поетът, но и цяла Испания.

---

<sup>1</sup> Преводът е на А. Далчев и Ал. Муратов – б.а.

В епохата на реализма литературният хоризонт е зает с мощна вълна от морски шедьоври. Времето не е благосклонно към поезия, силни емоции, стихийен бунт. Реализмът е прозаичен и не използва в инструментариума си символика и алегоричност. Склонен е към епични повествования и изследване на явленията и характеристиките такива, каквито са или каквито ги е направил досегът им с парите. Както и всичко друго, при реализма морето е това, което е. Точно този подход дава широки възможности на писателите да го изобразят в цялата палитра на проявленията му. Почти всички автори на наративните жанрове развиват темата за морето – някои в отделни разкази (Переда, Паласио Валдес, Галдос), други в романи или цели цикли с морска тематика (Емилия Пардо Басан, Висенте Бласко Ибанес).

Сред авторите, проявяващи интерес към морската тематика, се откроява Пио Бароха в „Тревогите на Шанти Андия”, „Лабиринтът на сирените”, „Командири от висшия пилотаж” и „Звездата на капитан Чимиста”. Тези романи образуват четирилогия за трудната епоха на прехода от платноходи към параходи. За времето си героят на Бароха, Шанти Андия, казва: „Не твърдя, че тогава морето беше по-добро, не, но беше по-поетично, по-тайнствено, по-непознато”. Техническият прогрес заменя морала и етиката, без да премахне опасността, а това кара хората понякога да действат безскрупулно. Такава е общата тенденция на реализма – в света на парите всички други ценности се разпадат.

Сред огромното литературно наследство на Бенито Перес Галдос също има стотици страници за морето. Най-вълнуващите от тях са в романа му „Графалгар”, героична епопея за безславната битка в коалиция с Наполеон срещу британския флот на генерал Нелсън. Романът е наситен с описания на бойни кораби, опасни сражения и морски бури, щедро осеяни с прояви на храброст и патриотизъм. Морето е доминиращ мизансцен на фатални за Испания сюжетни събития. Чрез почти документалните описания Галдос създава възможност за осъзнаване на трагизма от разгрома на една могъща морска сила.

С течение на времето реализмът задълбочава анализа на тъмните страни на човешката природа и преминава в натурализъм. Именно под негово влияние твори Висенте Бласко Ибанес, но преди всичко той е известен като „художник на Валенсия”. Понятието включва два основни елемента – града и морето. Интересът му е съсредоточен върху кварталите и околните села и върху морето, даващо поминък на хората. В многобройните му романи и разкази морето присъства навсякъде, като се забелязва

групиране около няколко тематични ядра. Морето дава скромно препитание на моряци, рибари, контрабандисти. Нерядко подлага на изпитание характерите им, а понякога дори отнема живота им и обрича семействата им на мизерия („Майско цвете“). Морето е съдбовно свързано с хората, привлича ги и определя житейския им път („Mare Nostrum“). То е тяхно минало, настояще и бъдеще („Mare Nostrum“, „Негово Морско Светейшество“). Изкараните в морето пари са трудни пари, дори кървави. Спечелени са с цената на риск и опасности, на разбити сърца и потъпкана гордост. А за отчаяните авантюристи морето е надежда, която ги води към Златното руно („Аргонавтите“). У Бласко Ибанес морето е реален фон с осезаемо присъствие. В описанията му има цветове, отблясъци, хоризонти, кораби, риби, платна, бури, залежи, лунни пътеки и звездни небеса. Нарисувано е с много обич и заслужено уважение от автор, който наистина го познава.

За разлика от Бласко Ибанес, Емилия Пардо Басан е родена на Атлантическия бряг, в град Ла Коруня, условно наречен в творбите ѝ Маринедра. Писателката разказва, че отраснала на метри от пристанището и чувала вълните, дори усещала напора им по вибрациите на къщата. Нейните двадесетина големи романа, още толкова новели и около шестстотин разказа в голямата си част са ситуирани в Галисия, но морето невинаги присъства в сюжета. Въпреки това откриваме соления му дъх в сборниците „Разкази за земята“, „Разкази от Маринедра“ и други. Пишеша под силното влияние на натурализма, Пардо Басан поставя акцент в творбите си върху (не)моралния аспект на човешкото поведение, а отношението ѝ към природата и в частност към морето носи обратен знак спрямо визията на съвременниците ѝ. Докато реалистите описват как морето променя човешките съдби и характери, Пардо Басан показва как човешката деградация унищожава даровете на природата и я превръща в своя мащеха. В този смисъл докато мирогледът на реалистите маринисти е от морето към сушата, то нейният е от сушата към морето. То не е персонаж, не е мизансцен, а ням свидетел на престъпления, за които не може да има еднозначна присъда. Такива са разказите „Вино от морето“, „Време на духове“, „Плячкосване“ и други.

Преходът към XX век в литературна Испания е завладян почти изцяло от тревога за съдбата на страната, останала като кораб с пречупени мачти наред океан от несигурност и мъгливи хоризонти. Тогава Поколението ‘98 сякаш открива морална опора в традиционните ценности на Кастилия. Но морето присъства, макар и по-незабележимо, на

фона на философските размисли на творците. Испания е загубила колониите си, загубила е „широките морета” на запад. Носталгията превръща морето в антипод на сухата, неплодна и прашна Кастилия. Това ще накара Асорин в есето си „Море” да напише: „Самотната и меланхолична Кастилия не може да види морето.” Ще накара Унамуно да въздъхне в меланхоличния сонет „Каж ми какво казваш, море” – „...песента ми с твоята песен съзвучна”.

Сред Поколението ‘98 Валие-Инклан има най-силна връзка с морето. Писателят разказва, че е син на моряк и е роден на кораб между две селца на галисийския бряг. По-късно Валие-Инклан преоткрива морето през дългите си плавания до Мексико и Аржентина, опознава живота на корабите и моряшките нрави. Впечатленията му за морето са деликатно вплетени в тъканта на пиесите „Романс на вълци”, „Рогата на дон Фриолера”, романите „Кръстоносци на каузата”, „Лятна соната”, „Тиранинът Бандерас” и други. Но сивите кипящи води на Галисия, зелените тропически морета, шхуните, корабните платна и танцът на делфините не са акцент в творбите му. Вниманието му винаги е насочено към литературното съвършенство, алегоричния изказ и философските размисли. Подобно на символистите, както Валие-Инклан, така и цялото Поколение ‘98, показват изключително естетско отношение към морето, а и към всичко друго.

Не бива обаче да се счита, че морето е някакъв маниерен похват. То е дълбоко вкоренено в съзнанието и в сърцето на творците, то е тяхна опора и утеха по изгубеното. Братята Антонио и Мануел Мачадо избират различни литературни пътища. Единият е символист, другият по-скоро е причисляван към Поколение ‘98, но в поетичните изблици на душата си проявяват сходно отношение към морето – спасителен пояс от житейските им корабокрушения. В стихосбирката „Полята на Кастилия”, в изблик на отчаяние от загубата на любимата си, Антонио Мачадо възкликва:

Волята ти, Боже, желанията мои победи.

Сега сами сме, сърцето ми и морските вълни.

Не по-малко изстрадала е и душата на брат му, Мануел. След безсмислено пропилените чувства и надежди, нараненото му сърце също намира утеха в морето:

... за този мой живот угрижен и печален...

Море любимо, море така желано,

море, море и никакви терзания!...

Литературата на XX век е като самата епоха – разнолика, тревожна, гневна. В лабиринта от всевъзможни преживявания и чувства морето се оказва най-подходяща среда за създаване на произведения с интимен характер, душевни изповеди, несподелени емоции на автори от различни направления и стилове. Откриваме присъствието му у творци като Хуан Рамон Хименес („Любов в морето”), Габриел Селая („Твоите викове и моите викове в утринта”), Рафаел Алберти („Момиченцето, което отива към морето”), Мануел Алтоагире („Плаж”), Хосе Йеро („До морето”) и много други.

На този литературен фон се откроява приносът на Федерико Гарсия Лорка към морската тематика. Емблематичният за поколението си поет ни е оставил „Балада за морската вода”, „Море”, „Накъде тече реката” и др. С типичната за него смес от интелект и наивитет, Лорка създава образ на морето, много близък до представата, живееща в колективното фолклорно съзнание.

Немалка част от съвременната литература показва морето в „туристическа” светлина, като емблема, която се продава. Но сред касовите книги има и щастливи изключения с висока художествена стойност. Такива са романите на Артуро Перес Реверте, страстен любител на приключенски романи, пътешествия и кораби. Успехът на Реверте идва от дълбоката нравствена осмисленост на сюжети и герои. А морето? В едно интервю писателят обяснява какво е за него морето: „Морето понякога ти помага, както е в моя роман, да видиш нещата, които не ти харесват, да видиш сушата от далеч. Морето ни показва много неща на сушата, наистина много.”

Този кратък обзор може да бъде продължен с още много имена и заглавия, но и така изводът е ясен – морето е неделима част от живота и светоусещането на испанците. Макар и загубила далечните си морета, Испания е морска страна, а морето е една от най-важните теми в испанската литература. Винаги е било и винаги ще бъде така. Фактът е очевиден за всеки, който я познава и обича.

## **БИБЛИОГРАФИЯ**



- Дуисайде Х. Б.** (2005): Duizeide, J. B. «La literatura y el mar». *Sudestada No. 43*.  
<https://www.revistasudestada.com.ar/articulo/23/la-literatura-y-el-mar>
- Дуран М. Х. Ф.** (1994): Durán M. J. F. «El mito de Hero y Leandro: Algunas Fuentes grecolatinas y su pervivencia en el siglo de oro Español». *Verba Hispanica*, 4(1), 65-82.  
<https://doi.org/10.4312/vh.4.1.65-82>
- Баржинска Б.** (2014): Baczyńska, B. *Polonia y el mar: en torno al verso 1430 de "La vida es sueño" de Pedro Calderón de la Barca*. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.  
<http://www.cervantesvirtual.com/nd/ark:/59851/bmcq25s6>
- Перес-Реверте А.** (2000): Pérez-Reverte A. «El lenguaje del mar». *Aula de cultura virtual. 04-05-2000. Bilbao*. <http://servicios.elcorreo.com/auladecultura/arturoperezreverte1.html>